

ЖАНРИ, СТИЛІ І МИСТЕЦТВО: ВЗАЄМОПРОНИКНЕННЯ І СИНТЕЗ

УДК 82-311.6.09:111.1

ІСТОРИЧНА ПРОЗА ЯК ПРЕДТЕЧА ПРОЕКТУ «ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ» ТА «ІСТОРІЇ МЕНТАЛЬНОСТЕЙ»: ЛІТЕРАТУРА ТА ІСТОРІЯ У ПОШУКАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЕЛЕМЕНТІВ БУТТЯ

Ігор НАБИТОВИЧ

*Університет імені Марії Кюрі-Склодовської,
пл. М. Кюрі-Склодовської, 5, Люблін, 20-031, Польща,
e-mail: nabihor@gmail.com*

Розглянуто проблему взаємин між художньою літературою та історією ментальностей й історією повсякденності. Продемонстровано, як історія повсякденності може бути джерелом контекстуальних фактів для дослідження історії літератури та як література (на прикладі роману Франсуа Рабле «Гаргантюа та Пантагрюель») може стати важливим джерелом для досліджень в історії ментальностей та історії повсякденності. Стверджено, що історичні дослідження XX–XXI століть, які займаються проблемами історії повсякденності, історією ментальностей, мікроісторією, насправді не є відкриттям власне історичної науки. Предтечею усіх цих наукових напрямів досліджень була художня література, найбільше – історичний роман.

Ключові слова: історія повсякденності, історія ментальностей, історичний роман, художня деталь.

Історія та художня література мають давню традицію взаємин. Історія у найширшому значенні, на переконання Робіна Колінгвуда, – це наука, що розкриває «*res gestae* – дії людей, які відбулися в минулому» й «призначена “для” самопізнання людства» [6, 63, 64]. Подібно й література, створюючи особливий художній світ, осмислює в ньому міжлюдські взаємини, прагне також до своєрідного пізнання, сказати б, антропоморфії буття. Використовуючи метафорично філологічну термінологію, ідею Арістотеля про взаємини історії та письменства можна виразити так: історія – це *дійсний спосіб* вираження подій, які відбулися в минулому, письменство – *спосіб умовний* художньої реалізації цього минулого. Однак і у випадку історичного наративу, й наративу художньо-історичного важливим завжди залишатиметься суб'єктивний чинник, бачення минулого крізь призму особистого досвіду, уподобань, політичних і соціально-економічних переконань автора – історика/письменника. Бенедетто Кроче уже в першій своїй книзі «Історія з погляду загальної концепції мистецтва» (опублікованій у 1893

році) власне також висловив ідею тотожності історії та художньої літератури, оскільки, як зауважила Наталія Яковенко, «історіографічний текст, як і текст літературний, виражає інтуїтивне бачення автора: адже в обох випадках той описує вчинки людей так, як зрозумів їх сам, а читацька публіка сприймає так, як представив мистець/історик». Завдяки особистій уяві, наголошував Б. Кроче «працюючи із “запечатаною сімома печатками книгою минулого”, історик може “зламати печатку то там, то тут і прочитати деякі розділи цієї книги”, але вона ніколи не відкриється перед ним у всій своїй повноті, бо тільки “оком Бога” можна побачити все, що сталося у минулому». Єдина відмінність у цих підходах мала б полягати у тому, що історіописання, на відміну від красного письменства, розрізняє правдоподібність свідчень про реальне/нереальне, а література – ні [9, 189].

У першій чверті ХХ віку історична наука починає шукати нові методологічні підходи, які б дали змогу поглибити пізнання історичних процесів, їх особливостей за допомогою нестандартних підходів до дослідження як писемних джерел, так і до елементів матеріальної культури. Найповнішим уособленням таких підходів стало кілька поколінь французької історичної школи «Анналів». Люсьєн Февр і Марк Блок – її перше покоління, яке ввело в науковий обіг ідеї дослідження ментальностей.

У межах ідей та наукових проблем цієї школи сформувався й один із напрямів дослідження – історія повсякдення чи повсякденності, *Everyday Life History*, *Alltagsgeschichte*. Об’єктом зацікавлення історії повсякденності стають найдрібніші деталі «малих екзистенцій» звичайних людей, чи їх повсякденне життя. З проблемами, які розглядає історія повсякдення, тісно корелює ще один напрям дослідження – мікроісторія, історія подій, що замикаються «у стиснутих періодах часу» (Фернан Бродель). Прикладом такого мікроісторичного дослідження, яке безпосередньо стосується української літератури, є книга Ярослава Грицака «Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)».

Одним із передвісників народження дослідження історії ментальностей та історії повсякденності в епоху Позитивізму стала підсумкова книга французьких дослідників «методичної школи» Шарля Віктора Лянгла та Шарля Сеньбоса «Вступ до історичних студій» (1897). У книзі рубрикацію історії, тобто «групування історичних фактів», зроблено за критерієм єдності часу, місця та «природи» (тобто змісту). Цей критерій охоплює шість кваліфікаційних елементів: «матеріальні обставини» (історико-географічні та демографічні чинники); підвалини духової культури (мова, релігія, мистецтво, наука); «матеріальні звичаї» (набутки матеріальної цивілізації); «економічні звичаї» (виробництво й торгівля); «соціальні інститути» (соціальні класи та родина); публічні інститути (державні інституції, правнича система). Ці складники історії вперше декларують її як певну цілісність, яка може функціонувати завдяки взаємодії цих різних рівнів людського «буття» [9, 170].

Ірина Колесник зауважила, що історія повсякденності «кристалізувалась як складова “нової історичної науки”, а, відтак, є різновидом соціальної історії. Примітно, що в українській літературі побутує назва “людинознавча історія”, котра вивчає соціальні групи, індивідуумів через соціальні структури й історію ментальностей. Історія повсякдення виникла як

реакція на домінування великих пояснювальних схем (історії “великих культур”, “локальних цивілізацій”, формацій, класів). Матеріальне в історії щоденності виступає лише як тло, контекст “нової” соціальної історії низів. Народжена у надрах школи “Анналів” історія “знизу” або “від підвалу до даху” слугувала реакцією на традиційну історію еліт» [5, 183].

Знакова постать другого покоління школи «Анналів» – Фернан Бордель. Описуючи повсякденності в певний період історії, він зауважив різні можливі перспективи для історичного дослідження: повсякденність – це «дрібні факти, ледь помітні у часі й просторі; що більше ви звужуєте поле спостереження, то більше у вас шансів опинитися в оточенні матеріального життя: кола великого радіуса звичайно відповідають “великій” історії, торгівлі на далекі відстані, мережі національних або міських економік. Коли ж ви звужуєте час спостереження до дрібних проміжків, то отримуєте чи то якусь подію, чи то якийсь факт. Подія повинна бути унікальною і єдиною: будь-який факт повторюється і, повторюючись, набуває загального характеру, або, ще краще, стає структурою. Він поширюється на всіх рівнях суспільства, характеризує його спосіб існування й спосіб дії, нескінченно його увічнюючи» [2, 11–12].

Отже, у його підходах відбувається поєднання трьох часових площин: історії цивілізації (як довготривалого періоду), окремої соціально-економічної формації (середньотривалого періоду) та часу політичної історії (певного короткотривалого періоду). При фокусуванні цих трьох площин у одному окремо взятому відрізку часу й при звертанні до історії життя окремої «маленької людини» у цьому часопросторі народжується об’ємне, антропологізоване стереоскопічне представлення окремої миті історії, яка поєднує в собі історичні деталі культури, соціуму та економічних взаємин. Одночасно Ф. Бордель наголошував, що «цивілізації або культури – тут ці двоє слів взаємно замінюють одне без шкоди для сенсу – становлять океан звичок, обмежень, схвалень, порад, тверджень, усіх цих реальностей, які кожному з нас здаються особистими й спонтанними, тимчасом, як прийшли вони до нас з вельми далекого минулого. Вони – спадщина, достоту так само, як мова, якою ми говоримо» [3, 472].

Загалом же ХХ – початок ХХІ століть стали для європейської історії та історіографії періодом становлення великої кількості нових напрямів історичних досліджень, які розширюють поле наукового пошуку. Таким способом сучасна історія повсякденності та історія ментальностей намагається дійти до найменших виявів буття, уявлень, побутових деталей як окремих спільнот чи народів, так і «маленької» пересічної екзистенції в окремий період історичного часу.

Навіть у нинішньому, ХХІ віці, для істориків дискусійними є кілька найважливіших моментів, які наразі не може вирішити європейська історіографія:

1. Проблему можливості/неможливості історичного синтезу, «сукупного й цілісного представлення різних площин минулого»: економіки, політики, соціального життя, культури, побуту тощо;
2. Проблему співвідношення «індивідуального» (одиночного) та «соціального» (колективного), що лежить у основі будь-яких змін у суспільстві, себто є свого роду ключем до пояснення великих соціальних зрушень та катаклізмів;
3. Проблему можливості/неможливості проникнення у свідомість індивіда, від-

діленого від історика завісою часу, й таким способом адекватно інтерпретувати його дії, вчинки, їх психологічне підґрунтя [9, 198].

Можна, однак, стверджувати, що історична проза розпочала розглядати усі ці проблеми (й, як видається, успішно вирішувати!) ще за століття до того, як історія як наука взялася наново ці проблеми ставити й обговорювати. Історичний роман, починаючи з Романтизму, намагався усі ці проблеми реалізовувати у художній формі – використовуючи увесь набір атрибутів й історії ментальностей, й історії повсякденності, й мікроісторичного підходу до художнього зображення подій. В «Ідеї історії» Р. Колінгвуд констатував, що вже для Арістотеля у «Поетиці» є незаперечним, що поезія (зауважмо те, що поняття *література* з'явиться у науковому та мистецькому обігу аж у XIX столітті. До того часу під *поезією* розуміли усі роди літератури) – «більш наукова за історію, оскільки історія є простим набором емпіричних фактів. Тоді як поезія видобуває з таких фактів загальні судження», вона є «очищеною сутністю повчання історії» [6, 78].

Європейська романтична традиція, як відомо витворює два жанрові різновиди історичного роману, які дещо по-різному художньо освоюють минуле. Засновником першої традиції є Вальтер Скотт. Можна погодитися з думкою Дмитра Затонського, що цей жанровий різновид будується на об'єктивному баченні історії, оскільки В. Скотт «міг дивитися на історичні процеси як на щось широке, спільне, зовнішнє відносно його власної душі», а історія була для нього «не суб'єктивним відчуттям суспільних рухів, а об'єктом спостереження та зображення» [4, 111, 112]. Другий тип роману бере свій початок із поетики історії у творчості Віктора Гюго. Історизм французьких романтиків побудований на суб'єктивному світовідчуттанні: вони «самі знаходилися в потоці історії і реєстрували лише ті її симптоми, які проявлялися у сфері їх особистості. Їх історизм ліричний, у Скотта він епічний» [4, 114]. Саме тому у Скоттівській поетиці таке важливе місце надається історичному антуражеві: одягу, зброї, їжі, тощо – усьому тому, чим через півтора сотні років так скрупульозно почне займатися історія повсякденності; у французькому історичному романі Романтизму особистісні первні уможливають розширення хронології фабули, дають змогу побачити закономірності перебігу історичних подій з авторської перспективи, досліджувати етноментальні характеристики героїв, демонструвати власне бачення філософії історії.

Історична проза неоромантиків Натаніеля Готорна, Конрада Фердинанда Маєра, Гюстава Флобера, зауважив Олег Баган, радикально змінила поетику історичного твору. Тут відбувся перехід від детального антуражу «від уважної деталізації до філософських роздумів, до зображення настроїв знакових постатей і цілих поколінь», до історіософських роздумів та узагальнень, до зображення незвичайних героїв, ідей та духу епох, до художнього представлення проявів ментальних та культурно-духових основ [1, 154]. Для цих мистців, продовжив О. Баган, «історія, достовірний історичний опис, із цитуваннями чи переказами хронік і документів, із деталізацією побуту минулого і його зовнішніх реалій вже не був самоціллю. Для них історія стає гігантським тлом гри великих почуттів, духових прозрінь, героїчних поривань, ілюзій, інтелектуальних змагань» [1, 155] – усього того, чим у другій половині XX віку щойно почне цікавитися третє покоління школи «Анналів» –

Жак Ле Гофф, Жорж Дюбі та інші, які стали провідниками пошуку індивідуальної та колективної свідомості в епоху Середньовіччя, Ренесансу, Просвітництва, Бароко.

Загалом же, історичний роман у двох його різновидах – з окресленої вище перспективи можна вважати предтечею й передвісником й історії повсякденності, й історії ментальностей.

Історія повсякденності може стати важливим доповненням для студій над історією літератур. Варто навести приклад із дослідження змін погоди в історичній перспективі Емануеля Ле Руа Лядюрі, яке, хоча б, здавалося, зовсім не має нічого спільного з літературознавством, однак дає цікаві відомості про контекстуальний простір літературного процесу. Йдеться про його аналіз одного з найхолодніших років у Європі – 1816-го, який називали «роком без літа» (К. Пфістер). Цей рік входив у фазу цілого шерегу холодних років, але виверження вулкану Тамбора на індонезійському острові Сумбава у квітні 1815 року посилювало це похолодання. Здавалося б, такі кліматичні аномалії мало впливають на літературний процес. Однак Е. Ле Руа Лядюрі, акцентуючи на тому, що «1816 – рік найпізнішого врожаю винограду, який коли-небудь фіксували в Північній Франції протягом 1437–2003 рр. 1816 р. – ще й найхолодніший за все десятиліття 1810-х, яке є досить холодним десятиліттям, починаючи з 1812 до 1817 р.» [7, 83], додав: «Того року Мері Шеллі, пересиджуючи дощі у своєму замиському будинку поблизу Женевського озера в компанії Шеллі та Байрона, дає літературне життя Франкенштайнові...» [7, 83].

Бенедетта Кравері у книзі «Цивілізація конверсації» детально проаналізувала становлення у Франції XVII–XVIII віків особливого типу салонів, де нуртувало світське життя, проводилися політичні, літературні, загальномистецькі дискусії, де формувався високий стиль і культура усієї європейської аристократії й дипломатії XVIII–XX віків. З діяльності кількох таких салонів народилася, зокрема, ідея французької Академії наук, яку підтримав кардинал Мазаріні. Ідеї цього руху світських конверсацій у салонах дають розуміння контекстуальної гостроти комедії Жана Батіста Поклена (Мольєра) «Мищанин-шляхтич» та інших його творів. З інтелектуальних забав у паризькому салоні маркізи мадам де Саблі на початку 1660-х років, зі спроб у вишуканому товаристві цього салону окреслити психологічні, морально-поведінкові патерни французької шляхти, часто – їх ницість, користолюбство й, зрештою, безпринципність і аморальність, й народився скандальний на той час твір – «Максими» герцога Франсуа де Ля Рошфуко [10, 180–186].

Важливою є й обернена перспектива взаємин історії та літератури: дослідження з історії повсякденності дають змогу добачити у художніх творах минулого, можливо незауважані дотепер, деталі. Можна показати це на прикладі знаменитого роману Франсуа Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель». Ось опис звичайного дня ренесансного престолонаслідника, якого починають навчати й виховувати не схоласти, як до того, а нові й прогресивні учителі: «Отож прокидався Гаргантюа десь о четвертій ранку. Поки його розминали, він слухав кілька сторінок зі Святого Письма [...]. Потім він ішов до чепурні, аби випорожнитися. Там його вихователь повторював із ним прочитане і тлумачив усе, що йому було темне і неприступне [...]. Після цього Гаргантюа одягали, зачісували, кучерявили, чепурили, напахчували і, поки тривало це чепуріння, повторювали з ним завдані напередодні уроки [...]. Потім три години він слухав читання.

Затим виходили надвір, не перестаючи обговорювати запозичене із книг, вирушали на гімнастику у Брак або ж ішли на луки і там ганяли м'яча, грали в гилку, опуку, у триріжжя [...]. Всі ігри були добровільні, вони кидали партію коли хотіли, і припиняли гру, спітнівши чи ухоркавшись. Гарненько обтерши насухо все тіло, вони брали сорочки і переваги-ваги чапали дізнатися, чи готовий сніданок [...]. Нарешті з'являвся і пан Апетит, і всі у пору сідали до столу» [8, 94]. Сніданок закінчувався тим, що «після айвового варення на десерт Гаргантюа чистив зуби стовбуром мастикового дерева, мив руки й очі зимною водою, після чого хвалив Бога в чудових кантах, які звеличували Його благостиню та милосердя» [8, 95].

Тут можна зауважити, що Гаргантюа *не мився* взагалі (окрім вмивання рук і очей): така процедура (тобто миття) аж до XVIII століття не тільки у Франції, а й у Європі загалом *вважалася небезпечною*. Жак Ревель, один із авторів п'ятитомної «Історії приватного життя», зауважив, що «від кінця Середньовіччя до середини XVIII віку чистота [...] утримується, загалом, без води; вода є чужою для тіла – за винятком обличчя і рук, єдиних частин, які можна показувати. Гігієнічне забезпечення концентрується навколо того, що відкрите: одягу, й перш за все білизни, свіжість якої акцентується особливо комірцем і манжетами – й це є першими ознаками охайності» [11, 200]. Щоденник Жана Герарда (особистого лікаря майбутнього короля Франції Людовіка XIII), який день за днем – від народження до віку 28 років – фіксував все, що стосується здоров'я, виховання, навчання, поведінки майбутнього монарха, про «купання» дофіна згадував у перший рік життя (1601–1602) один (!) раз, слово «вмивання» у перші роки життя майже не вживається (окрім констатації «чистих рук», які наслідник французького престолу має тільки після їди). Як писав Філіп Ерланге «пишний бруд панував при [королівському] дворі» [11, 311].

Серед дня Гаргантюа займався гімнастичними вправами («Переодягнувшись, він сідав на огиря, на ваговоза, на румака, на бігунця, на бахмута, гнав коня навзаводи, робив вольтижі, брав із розгону канави, перескакува бар'єри, бігав кружка, повертаючи то праворуч, то ліворуч» [8, 96], їздив на полювання, захоплювався бігом, боротьбою, плавав, пірнав, лазив по деревах. «Після таких гриць його *розминали, чистили й переодягали* (але *не мили!* – І. Н. – усі письмівки мої), і він повагом плентав додому» [8, 98]. Увечері, йдучи до сну *теж не милися*: перед сном Гаргантюа «коротко розповідав вихователеві, що він прочитав, побачив, дізнався, зробив і почув протягом дня». А «відтак молилися Господові Творцеві», «а там уже й на боковеньку йшли» [8, 99]. (Варто додати заувагу одного з англійських хроністів того ж XVI віку про те, що Її Величність королева Елізабет I миється раз на місяць – «навіть тоді, коли чиста»).

Деталі повсякденностей, історія повсякденності дає змогу зрозуміти цю мікродеталь у художньому тексті. До відкриттів Луї Пастера вважалося, що хвороби переносяться через запахи й сморід. Купання, особливо миття гарячою водою, розширювало пори шкіри й через них в організм могла через зловорожі запахи потрапити небезпечна зараза. Зокрема під час епідемій чуми носили маски з довжелезними, ніби пташиними, дзьобами, що утруднювали доступ хвороботворних запахів і смороду при вдиханні повітря. Одночасно під час цих епідемій лікарі *категорично не радили митися*, особливо

теплою водою. Страх щодо миття водою опановує Європу особливо від часів чуми 1348 року – й триває аж до XVII віку. Вихід знаходять у застосуванні парфумів, які мали б приховувати сморід, а, одночасно, були б засобом особистої гігієни. Королівський двір Людовіка XIV називали в Європі «напарфумленим двором». З мемуарів Люї де Ровруа, герцога де Сен-Сімона відомо, що король-Сонце вмивав руки лише винним спиртом.

Історичні дослідження XX–XXI віків, які займаються проблемами історії посякденності, історією ментальностей, мікроісторією насправді не є відкриттям власне історичної науки. Предтечею усіх цих наукових напрямів досліджень була художня література, найбільш – історичний роман, жанрові особливості якого дали змогу крізь призму художнього світовідображення у багатьох аспектах освоєння минулого здійснити те, що для сьогоденної історичної науки, історіографії надалі залишається не вирішеним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Баган О.* Історіософські концепції Леоніда Мосендза в контексті розвитку ідеології й естетики вісництва / Олег Баган // XX століття: від модерності до традиції : збірник наукових праць. Вип. 1 : Естетика і поетика творчості Леоніда Мосендза / гол. редактор І. Руснак, заст. ред. О. Баган. – Вінниця : Планер, 2010. – С. 142–167.
2. *Бродель Ф.* Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XVI–XVIII ст. Т. 1 : Структури повсякденності: можливе і неможливе / Фернан Бродель ; пер. з франц. Г. Філіпчука. – К. : Основи, 1995. – 544 с.
3. *Бродель Ф.* Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XVI–XVIII ст. / Фернан Бродель. Т. 2 : Ігри обміну / пер. з франц. Г. Філіпчука. – К. : Основи, 1997. – 585 с.
4. *Затонский Д.* Искусство романа и XX век / Дмитрий Затонский. – М. : Наука, 1986. – 429 с.
5. *Колесник І.* «Повернення до речей» як перспектива історичних досліджень / Ірина Колесник // Український історичний журнал. – 2012. – № 3. – С. 183–209.
6. *Колінгвуд Р. Дж.* Ідея історії / Робін Дж. Колінгвуд. – К. : Основи, 1996. – 615 с.
7. *Ле Руа Ладюрі Е.* Коротка історія клімату: від Середньовіччя до наших днів / Еманюель Ле Руа Ладюрі ; пер. з франц. А. Репи. – К. : Ніка-Центр, 2009. – 144 с. – (Серія «Ідеї та історії» № ; вип. 3).
8. *Рабле Ф.* Гаргантюа та Пантагрюель / Франсуа Рабле ; пер. зі старофранц. А. Перепаді. – Т. 1, Кн. 1–3. – Львів : Кальварія, 2004. – 584 с.
9. *Яковенко Н.* Вступ до історії / Наталія Яковенко. – К. : Критика, 2007. – 376 с.
10. *Craveri B.* La civiltà della conversazione / Benedetta Craveri. – Milano : Adelphi, 2006. – 651 p.
11. *Historia życia prywatnego / red. Ph. Ariès, G. Duby.* – Т. 3 : Od Renesansu do Oświecenia. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Ossolineum, 1999. – 671 s.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2012

Прийнята до друку 22.11.2012

HISTORICAL FICTION AS A FORERUNNER FOR «EVERYDAYNESS HISTORY» AND «HISTORY OF MENTALITIES» PROJECT: LITERATURE AND HISTORY IN SEARCHES FOR CIVILIZATION ELEMENTS OF EXISTENCE

Ihor NABYTOVYCH

*Maria Curie-Skłodowska University,
5, sq. M. Curie-Skłodowskiej, Lublin, 20-031, Poland,
e-mail: nabihor@gmail.com*

In the article the problem of the relationship between fiction and the «history of mentalities» and the «history of everydayness» is reviewed. It is demonstrated how the history of everyday life can be a source of contextual facts for the study of history of literature as well as how the literature can be an important source for research in the history of mentalities and the history of everyday life (on example of the novel «Gargantua and Pantagruel» by F. Rabelais). It is stated that the historical researches dealing with the history of everydayness, history of mentality and microhistory in XX–XXI centuries in fact are not the discovery of the historical science. The forerunner for all these scientific areas of research was literary fiction, most of all the historical novel.

Key words: history of everydayness, history of mentalities, historical novel, artistic detail.

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПРОЗА КАК ПРЕДТЕЧА ПРОЕКТА «ИСТОРИИ ПОВСЕДНЕВНОСТИ» И «ИСТОРИИ МЕНТАЛЬНОСТЕЙ»: ЛИТЕРАТУРА И ИСТОРИЯ В ПОИСКАХ ЦИВИЛИЗАЦИОННЫХ ЭЛЕМЕНТОВ БЫТИЯ

Игорь НАБЫТОВИЧ

*Университет Марии Кюри-Скłodовской,
пл. М. Кюри-Скłodовской, Люблин, 20-031, Польша,
e-mail: nabihor@gmail.com*

Рассмотрено проблему взаимоотношений литературы, истории ментальностей и истории повседневности. Продемонстрировано, как история повседневности может быть источником контекстуальных фактов для исследования истории литературы и как литература (на примере романа Франсуа Рабле «Гаргантюа и Пантагрюэль») может стать важным источником для исследований в истории ментальностей и истории повседневности. Утверждается, что исторические исследования XX–XXI веков, занимающиеся проблемами истории повседневности, историей ментальностей, микроисторией, в действительности не являются открытием собственно исторической науки. Предтечей всех этих научных направлений в исследованиях была художественная литература, и главным образом – исторический роман.

Ключевые слова: история повседневности, история ментальностей, исторический роман, художественная деталь.